

Titán alapú aktív ernyős plazmanitridálás

Titanium based active screen plasma nitriding

SZABÓ Annamária^{1,a}, SZLANCSIK Attila^{1,b}

¹ Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Gépészmérnöki Kar,
Anyagtudomány- és Technológia Tanszék, 1111 Budapest Műegyetem rakpart 3. +36 1 463 1079
^aannamaria.szabo28@gmail.com, ^bszlancsik@eik.bme.hu

Kivonat

Kutatásunk során 42CrMo4 anyagminőségű nemesített acél, titán aktív ernyős plazmanitridálását végeztünk el, mellyel célunk, hogy összehasonlítsuk a PVD-bevonatoló eljárással képződött, valamint a titán aktív ernyős plazmanitridálással létrehozott TiN réteget. A kísérleteink során nem keletkezett kemény, kopásálló réteg a próbatestek felületén, tehát nem jött létre vegyületi zóna. A minták kémiai összetételét EDS-, illetve XPS-analízissel vizsgáltuk. A felületen keletkezett titán, oxigén és nitrogén is, de nem titán-nitridet, hanem egy nem sztöchiometrikus titán-oxinitridet képeztek.

Kulcsszavak: plazmanitridálás, titán aktív ernyő, PVD, titán-nitrid, titán-oxinitrid

Abstract

In our research we compared a TiN layer formed by PVD with the layer formed by titanium based active screen plasma nitriding. The base material was a quenched and tempered 42CrMo4. A compound layer, therefore, a hard, abrasion resistant layer was not formed during the nitriding process. The chemical composition and binding energies were examined by EDS and XPS spectrometry. On the surface a non-stoichiometrical TiO_xN_y layer was formed.

1. BEVEZETÉS

Nitridálás során a nitrogén az acélban lévő vassal vas-nitrideket, és egyes jelenlévő ötvözőelemeivel más nitrideket (CrN, TiN) képez [1]. Ezen nitridek igencsak kemények, a kéreg keménysége elérheti akár a 250–1400 HV keménységet. A felület kopásálló, a fáradással szembeni ellenállása kedvező, de brinelleződésre érzékeny és bizonyos esetekben a kéreg a korrózióval szemben is ellenálló [2,3]. A plazmanitridálás napjaink egyik legdinamikusabban fejlődő termokémiai eljárása. Több változata is ismert és folyamatos fejlesztés alatt áll, úgymint a hagyományos egyenáramú, és az aktív ernyős plazmanitridálás [4].

Az aktív ernyős plazmanitridálást (active screen plasma nitriding – ASPN) a hagyományos plazmanitridálás (direct current plasma nitriding – DCPN) nehézségeinek leküzdésére fejlesztették ki. Az ASPN lényege, hogy a kisülés nem a próbatesten (vagy csak részben rajta) történik, katódként egy ernyőnek nevezett eszközt kapcsolnak ennek következtében a munkadarabon nem lép fel élhatás, azaz a nitridált réteg egyenletesebb és kevésbé rideg lesz az élek körül is. A kemencén belüli hőmérséklet eloszlás egyenletesebb, hiszen az ernyő létrejövő üregkátód hatás okozta helyi emelt hőmérséklet sugárzása melegíti fel a munkadarabot. Az ernyő felületéről nitrogén- és az ernyő anyagának megfelelő atomok, illetve -ionok szabadulnak fel, ahonnan vákuumrendszer miatt, kényszeráramlással jutnak el a munkadarab felületére [2].

Mivel az aktív nitrogén az ernyőn képződik, és onnan jut el a felületre, ezért - különösképpen, ha az előfeszítés (BIAS) kicsi - a munkadarab és az ernyő távolsága, tehát az aktív nitrogén ionok útja jelentősen befolyásolja a nitridálás végeredményét. Ha ez a táv lecsökken, úgy a nitridált réteg vastagság nőni fog. Minél kisebb a kezelés hőmérséklete, annál jelentősebb ez a hatás [5,6].

Az ernyő anyaga nagyban befolyásolja a nitridálás eredményét. Az ernyőről a nitrogéneken kívül egyéb elemek, az ernyő alapanyagából, úgymint króm, mangán, titán is az acél felületére jutnak, és ott

akár nitrideket is képeznek. Li és csapata külön figyelmet szentelt a titán aktív ernyős plazmanitridálásnak. Belátták, hogy a felületbe az ernyőből titán épül be, de a hőkezelés keménységnövekedéssel nem jár, ám a keletkező <math><1\ \mu\text{m}</math> réteg kémiai kötésállapotát nem tudták vizsgálni, mivel a röntgendiffrakció nem alkalmas a teljes összetételhez képest aránytalanul kevés alkotók vizsgálatára [5,7].

A tiszta titán kis sűrűségének, kitűnő korróziós tulajdonságainak és biokompatibilitásának köszönhetően, egyre inkább előtérbe kerül mérnöki és orvostechikai alkalmazásokban. Felhasználhatóságát korlátozza a (szénacélokhöz képest) kisebb keményége, és rosszabb fáradási tulajdonságai. Ezen tulajdonságai azonban interszticiós ötvözőkkel javíthatók (C, N, O), legnagyobb mértékben a nitrogénnel, azaz nitridálással. Az eljárás során akár 1800 HV keménység érhető el [8–10].

A titán oxigén affinitása ugyanakkor sokkal nagyobb, mint a nitrogénaffinitása, így, ha nitridálás során oxigén kerül a rendszerbe, az oxigénnel és a nitrogénnel titán-oxinitrideket képez, titán-nitridek helyett. A titán-oxinitrideknek is van műszaki felhasználása, a nitrogénben gazdagabb rétegeket fényvisszaverő bevonatként, vagy bioanyagokként, míg az oxigénben gazdagabbakat vékony szigetelőréteggént, illetve napelemekben használják fel [11,12].

A PVD eljárás egy, a gőzfázisból történő bevonatképzési módszer. Az eljárás lényege, hogy a bevonó anyagot atomos, molekuláris, vagy ionos formában viszik fel a bevonandó munkadarab felszínére, a felületi réteg fizikai módszerekkel jön létre, szilárd, cseppfolyós vagy gáznemű forrásokból. A technológia relatív kis, 50-500 °C közötti hőmérsékletet igényel, így a réteg alatti szövetszerkezetet, és anyagtulajdonságokat nem befolyásolja [2].

Kutatásunk célja a titán aktív ernyős plazmanitridálás során kialakuló réteg összehasonlítása a PVD eljárással létrehozható TiN réteggel.

2. KÍSÉRLETI ANYAGOK ÉS BERENDEZÉSEK

A kísérleteket egy 42CrMo4 összetételű (0.38-0.45% karbon, $\leq 0.4\%$ szilícium, 0.6-0.9% mangán, $\leq 0.025\%$ foszfor, $\leq 0.035\%$ kén, 0.9-1.2% króm és 1.5-0.3% molibdén) nemesített acélon végeztük el. Öt próbatestet nitridáltunk, a BME Anyagtudomány és Technológia Tanszékén található laboratóriumi berendezésen. A nitridáló gázkeverék minden esetben 75% N_2 +25% H_2 , a nitridálás időtartama 5 óra. 3 mintát az $\varnothing 55$ mm, 2-t pedig a nagyobb $\varnothing 95$ mm átmérőjű ernyővel nitridáltunk. A hálók kialakítása a szakirodalomban ajánlott szerint történt [5,6,13]. A nitridálást megelőzően a darabokat P4000-ig felcsiszoltuk, zsírtalanítottuk, etanolban lemostuk, majd forró levegővel megszáritottuk. A nitridálás berendezés üveg és kerámia részeit sósavval megtisztítottuk, a fémrészeiről alkohollal távolítottuk el a szennyeződések. A nitridálás körülményei az 1. táblázatban találhatók.

Nitridálás körülményei

1. táblázat

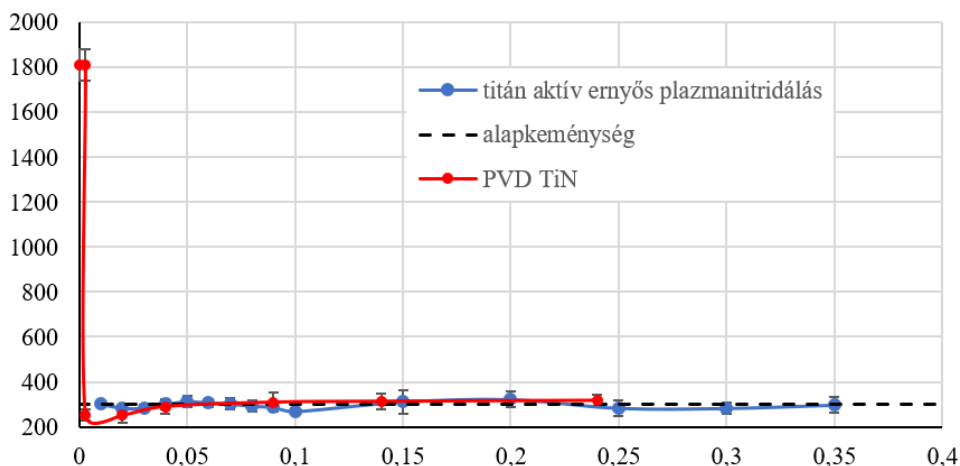
Sorszám	Ernyő (mm)	U (V)	I (A)	p (torr)	T (°C)	kezdeti tömeg (g)	nitridálás utáni tömeg (g)
1	d=55	403,0	0,60	2,805	522	13,1731	13,1744
2	d=55	419,6	0,57	2,747	520	–	–
3	d=55	421,4	0,61	2,961	532	12,6052	12,6069
4	d=95	457,9	0,95	3,392	536	12,5257	12,5267
5	d=95	457,9	0,95	3,392	536	12,8791	12,8799

Vickers mikrokeménységmérést végeztünk 0,01 N terhelés mellett (Buehler IndentaMet 1105). A keresztcsiszolatokat pásztázó elektronmikroszkóppal (Zeiss EVO MA10) vizsgáltuk. A réteg vegyi összetételét EDS spektrometriával, az alkotók kémiai kötésállapotát XPS analízissel (Atomfizika Tanszék egyedileg összerakott mérőberendezése) határoztuk meg.

3. EREDMÉNYEK ÉS KIÉRTÉKELÉSÜK

3.1 Keménységmérés

A keménység lefutási görbék az 1. ábrán láthatók. A szaggatott vonal jelzi az anyag alapkeménységét.

1. ábra A PVD és a nitridált minták keménységlefutási görbéi

A PVD eljárással TiN bevonatolt minta felületi keménysége 1812 HV volt, 0,003 mm mélységig, utána 300 HV, azaz az alapkeménység körül szórt. A titán aktív ernyővel plazmanitridált próbatesten keménységnövekedés nem lépett fel.

3.2 EDS vizsgálat

A PVD és a nitridált minták EDS eredményei

2. táblázat

Minta, mérési hely	Titán (%)	Nitrogén (%)	Oxigén (%)	Egyéb elemek (%)
PVD (TiN referencia)	55,63	44,37	–	–
2. minta (kis ernyő), 1. pozíció, középen	3,17	15,65	9,9	71,28
2. minta (kis ernyő), 3. pozíció, szélén	9,34	28,57	28,73	33,36
4. minta (nagy ernyő), 3. pozíció, szélén	6,6	20,23	17,79	55,38

Az előzetes feltevéseknek megfelelően, a kisebb ernyővel való nitridálás során, nagyobb mértékű a titán és a nitrogén diffúziója. A nitridálás során a nitrogénnel azonos nagyságrendben oxigén is beépül a felületbe. A nitrogén és titán koncentrációja arra enged következtetni, hogy nem sztöchiometrikus TiN réteg jöhet létre a felületen. (A sztöchiometrikus TiN-ben a titán és a nitrogén aránya 1:1.) A próbatestek közepétől a széléig folyamatosan nőtt a titán és a nitrogén diffúziójának intenzitása, míg az oldalán csak elhanyagolható mértékben valósult meg.

3.3 XPS vizsgálat

A PVD és a nitridált minták XPS eredményei

3. táblázat

ELEM	C1s	N1s	O1s	Ti2p	Ca2p	Mn2p	Si2p	Na1s
ATOM%	74,88	2,22	16,06	4,24	1,53	0,36	0,38	0,07

Az XPS eredmények arra engednek következtetni, hogy a réteg teljesen lefedi a hordozót [14]. A felületen szerves lerakódások találhatók. A peremén több a szén. Középen több a nitrogén, a titán és az oxigén. A rétegben van titán és nitrogén is, de nem rendes sztöchiometrikus TiN-ként. Valószínűsíthető, hogy beleépült a rétegbe viszonylag sok oxigén is.

4. KONKLÚZIÓK

Az elvégzett vizsgálatok alapján a következő megállapítások tehetők:

- A keménységmérés megmutatta, hogy a nitridálás nem járt keménységnövelő hatással, továbbá, hogy a felületen nem tud kialakulni kemény nitrid réteg.
- Az EDS-analízis kimutatta, hogy a felületen található nitrogén, oxigén és titán is. Az ernyő mérete nem befolyásolta a kialakuló elemek mennyiségét. A minta hengerpalástján és felülete közepén kevesebb, a szélek felé több nitrogén és titán diffundált be.
- Az XPS-analízis alátámasztotta az EDS-vizsgálattal előzetesen meghatározott elemek atomszázalékait, továbbá számos információval szolgált a rétegről. Megállapíthatjuk, hogy a keletkezett réteg teljes egészében lefedi a próbatest felületét, viszont mélységében, azaz vertikálisan inhomogén. Az alkotók kötésállapota több pontban vizsgálva a következőt mutatta: a titán, a nitrogén és az oxigén is részt vesz a kötésben, és nem sztöchiometrikus TiN_xO_y réteget alkotnak.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Az előadó részvételét az OGÉT 2020 konferencián az NTP-HHTDK-19-0068 azonosítójú, „A hazai Tudományos Diákköri műhelyek és rendezvények támogatása” pályázat támogatta.

HIVATKOZÁSOK

- [1] D. Pye, Practical Nitriding and Ferritic Nitrocarburizing, ASM International, 2003.
- [2] M. Kocsisné Baán, M. Marosné Berkes, A. Szilágyiné Bíró, Nitridálás – korszerű eljárások és vizsgálati módszerek Miskolc, Miskolci Egyetem, Miskolc, 2015.
- [3] D. Kovács, J. Dobránszky, Effects of thermochemical surface treatments on the industrially important properties of X2CrNiMo 17-12-2 austenitic stainless steel, Period. Polytech. Mech. Eng. 63 (2019) 214–219. <https://doi.org/10.3311/PPme.13921>.
- [4] D. Kovács, I. Quintana, J. Dobránszky, Effects of Different Variants of Plasma Nitriding on the Properties of the Nitrided Layer, J. Mater. Eng. Perform. 28 (2019) 5485–5493. <https://doi.org/10.1007/s11665-019-04292-9>.
- [5] C.X. Li, Active screen plasma nitriding - An overview, Surf. Eng. 26 (2010) 135–141. <https://doi.org/10.1179/174329409X439032>.
- [6] T.H.L. Burlacov, I. Spies, H., Biermann, H., Köhler, S., Investigation on the active screen plasma nitriding, Nitriding and Nitrocarburizing, in: Aachen, Germany, 2010: pp. 29–30.
- [7] C.X. Li, T. Bell, H. Dong, A study of active screen plasma nitriding, Surf. Eng. 18 (2002) 174–181. <https://doi.org/10.1179/026708401225005250>.
- [8] E.S. Metin, O.T. Inal, Microstructural and microhardness evaluations in ion nitrided titanium, Mater. Sci. Eng. A. 145 (1991) 65–77. [https://doi.org/10.1016/0921-5093\(91\)90296-Y](https://doi.org/10.1016/0921-5093(91)90296-Y).
- [9] Y. V. Borisyuk, N.M. Oreshnikova, M.A. Berdnikova, A. V. Tumarkin, G. V. Khodachenko, A.A. Pisarev, Plasma nitriding of titanium alloy Ti5Al4V2Mo, Phys. Procedia. 71 (2015) 105–109. <https://doi.org/10.1016/j.phpro.2015.08.322>.
- [10] E. Roliński, Surface properties of plasma-nitrided titanium alloys, Mater. Sci. Eng. A. 108 (1989) 37–44. [https://doi.org/10.1016/0921-5093\(89\)90404-8](https://doi.org/10.1016/0921-5093(89)90404-8).
- [11] M. Kot, K. Henkel, C. Das, S. Brizzi, I. Kärkkäinen, J. Schneidewind, F. Naumann, H. Gargouri, D. Schmeißer, Analysis of titanium species in titanium oxynitride films prepared by plasma enhanced atomic layer deposition, Surf. Coatings Technol. 324 (2017) 586–593. <https://doi.org/10.1016/j.surfcoat.2016.11.094>.
- [12] L. Braic, N. Vasilantonakis, A. Mihai, I.J. Villar Garcia, S. Fearn, B. Zou, N.M.N. Alford, B. Doiron, R.F. Oulton, S.A. Maier, A. V. Zayats, P.K. Petrov, Titanium Oxynitride Thin Films with Tunable Double Epsilon-Near-Zero Behavior for Nanophotonic Applications, ACS Appl. Mater. Interfaces. 9 (2017) 29857–29862. <https://doi.org/10.1021/acsami.7b07660>.
- [13] D. Kovács, J. Dobránszky, A. Bonyár, Effect of different active screen hole sizes on the surface characteristic of plasma nitrided steel, Results Phys. 12 (2019) 1311–1318. <https://doi.org/10.1016/j.rinp.2018.12.079>.
- [14] G. Kovách, H. Csorbai, G. Dobos, A. Karacs, G. Pető, Formation and characterization of electric contacts on CVD diamond films prepared by ion implantation, in: Mater. Sci. Forum, 2005: pp. 123–128.